

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ ДЗЕЕПРЫМЕТНЫХ ЗВАРОТАЎ У «ORIGO REGIS JAGYELO ET WYTHOLDI DUCUM LITHUANIE»

Анублікавана: Гістарычнае мовазнаўства ў кантэксце міждысцыплінарных даследаванняў : зборнік артыкулаў Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Мінск , 25-26 кастрычніка 2017 г. – Мінск :Права і эканоміка. 2017. – С.128-131.

Летапіс, які атрымаў назву «Origo regis», упершыню надрукаваны ў 1888 годзе А. Прахаскай. Паўторна была надрукавана ў 1907 годзе Птаўыцкім у с XVII кнізе “Поўнага збору рускіх летапісаў”. Рукапіс знаходзілася ў Libri III legationum Кароннай метрыкі, г. зн. Дзяржаўнага архіва Польскага каралеўства (захоўваўся ў Маскоўскім галоўным архіве Міністэрства замежных спраў). [1]

Па меркаванню Прахаскі «Origo regis» з’яўляецца перакладам на лацінскую мову адной з хронік (ці часткі хронікі), напісанай на старажытнабеларускай мове, прычым летапіс быў енесены ў у кнігу Метрыкі ў канцы XV ці пачатку XVI ст. Пераклад жа быў зроблены ранее (аўтар гаворыць аб гэтым упэўнена) па замове Длугаша і выкарыстоўваўся гэтым гісторыкам пры напісанні ўступнай частцы да дзесятай кнігі “Гісторыя Польшчы”. Пры перакладзе тэкст быў у якой-та ступені зменены, але ў ім ёсць месцы якія адсутнічаюць у іншых летапісах. [1]

Пташыцкі друкаваў летапіс па арыгіналу, але нідзе не адзначаў разыходжанняў з тэкстам Прахаскі. Разыходжанні гэтыя тычуцца як напісання асобных літар (*u* замест *v* у *Прохаскі*, *ch* замест *th*), так і цэлых слоў, у прыватнасці геаграфічных назваў (Połoczko замест Płoczko у *Прохаскі*). [4]

Летапіс паведамляе пра дзеянні, якія адбываліся ў Вялікім княстве Літоўскім, і пачынаецца з пераліку сыноў Гедыміна да першага бегства Вітаўта ў Ордэн.

У нашай працы мы прааналізавалі ўжыванне деепрыметных зваротаў у лацінскамоўным тэксце летапіса «Origo regis» і адпаведны пераклад іх на беларускую мову. Дзеепрыметныя звароты ў гэтым тэксце выкарыстоўваюцца толькі для апісання ваенных паходаў ці ваенных дзеянняў.

У дадзеным урыўку ужываецца 31 дзеепрычастная канструкцыя. У асноўным гэта дзеепрыметнікі ў форме цяперашняга часу залежнага стану (Participium praesentis activi). Пры гэтым даныя дзеепрыметнікі ў раўнай ступені ўжываюцца як з дзеясловамі ў форме Praesens indicativi activi (10 сказаў), так і з дзеясловамі ў форме Perfectum indicativi activi (14 сказаў).

У існуючым перакладзе летапіса «Origo regis» на беларускую мову такія дзеепрыметнікі або перакладаюцца як дзеепрыслоў’і прошлага часу, ці дзеясловам прошлага часу. Напрыклад: «*Et **dicens** (Participium praesentis activi) hoc iuit solus ad castrum Drohiczin*» - «**Сказаўшы** гэта, паехаў вялікі князь у Драгічын». Ці: «***Capientes** (Participium praesentis activi) eum duxerunt ad fratrem suum ducem m. Kyerstruky, qui, expectans fratrem suum seniore ducem Olgerth,*

posuit eum sub custodia».- «Яго сханілі і прывезлі да брата, вялікага князя Кейстута. Ён жа, чакаючы брата свайго старэйшага, вялікага князя Альгэрда, пасадзіў яго (Яўнута) пад варту».

У лацінскай мове дзеля адлюстравання гістарычных падзей вельмі часта выкарыстоўваецца асаблівы сінтаксічны зварот Ablativus absolutus (аблятыв неўалежны ці самастойны). Гэта адасоблены дзеепрыслоўны зварот, які перадае складаную акалічнасць, і прадстаўляе сабой неразрыўны комплекс з двух асноўных членаў, дапасаваных паміж сабой ў Ablativus – назоўніка, які з'яўляецца лагічным дзейнікам зварота, і дзеепрыметніка, які з'яўляецца лагічным выказнікам зварота. Такім чынам, дзейнік зварота Ablativus absolutus не залежыць ні ад аднаго з членаў сказа. У залежнасці ад кантэксту дадзены зварот можа перакладацца даданым часу, прычыны, мовы і г.д.

Гэты незвычайны для беларускай мовы зварот прысутнічае і ў тэксе летапіса «Origo regis». У некалькіх сказах ужываюцца дзеепрыметныя звароты прошлага часу (Participium perfecti passivi), якія ў беларускамоўным тэксе дадзенага летапісу перакладаюцца дзеепрыметнікам прошлага часу. Такія дзеепрыметнікі ўжываюцца толькі ў складзе сінтаксічнай канструкцыі Ablativus absolutus. Напрыклад: «*Dux denique Kyerstuch, congregatis (Participium perfecti passivi) hominibus exercitibus, et de terra Samagittie transit ad flumen Vilia*». - «Князь вялікі Кейстут, сабраўшы ўсіх сваіх жамойтаў і ўсе вайскі, пайшоў да ракі Віліі».

Лацінскі зварот Ablativus absolutus, які мае акалічнаснае знячэнне (умовы, часу і г.д.), выкарыстоўваецца, калі дзейнік галоўнага сказа не супадае з дзейнікам дзеепрыметнага зварота.

На беларускую мову дадзены зварот перакладаецца дзеепрыметнікам прошлага часу залежнага стану ці дзеепрыметнікам цяперашняга часу.

Акрамя таго, адзначаюцца выпадкі, калі пры перакладзе выкарыстоўваюцца дзеепрыметнікі прошлага часу залежнага стану ў назоўным склоне. Гэта назіраецца ў тых выпадках, калі дзейнік сказа супадае з лагічным дзейнікам дзеепрыметнага звароту залежнага стану. У такіх выпадках, лагічны дзейнік лацінскага зварота Ablativus absolutus ператвараецца ў прамое дапаўненне ў вінавальным слоне.

Пры перакладзе зварота Ablativus absolutus на беларускую мову аўтар выкарыстоўвае і канструкцыю без дзеепрыслоўя. У такім выпадку лагічны выказнік лацінскага звароту перакладаецца як дзеяслоўны назоўнік у творным ці месным склоне прыназоўнікам, а лагічны выказнік зварота перакладаецца, такім чынам, азначэннем у родным склоне.

Для пераклада лацінскага Participium praesentis, які паказвае адначасовасць дзеяння, абазначанага дзеепрыметнікам, з дзеяннем галоўнага сказа, ужываецца дзеепрыметнік цяперашняга часу, але сустракаюцца і дзеепрыметнікі прошлага часу залежнага стану. Гэта, магчыма, звязана з відавым успрыяццем дзеепрыметнікаў.

Такім чынам, мы бачым розныя спосабы пераклада на беларускую мову дзеепрыметнікаў у лацінскай тэкце «Origo regis», так як не заўсёды можна перакласці дзеепрыметнікі на беларускую мову адпаведнай сінтаксічнай

канструкцыяй, што можна растлумачыць граматычнымі асаблівасцямі лацінскай мовы.

Літаратура

1. Лихачев, Н. П. Сборник актов, собранных в архивах и библиотеках / Вып. 1, Вып. 2. Духовные и сговорные грамоты. Грамоты правые / Н.П. Лихачев. - Санкт-Петербург : тип. В. Балашева и К°, 1895. - X, 272, VI с.; 22.
2. Полное собрание русских летописей / Летописи белорусско-литовские. Т.35. М., «Наука», 1980. С.11
3. Томеллери, В.С. О некоторых синтаксических особенностях Толковой Псалтири Брунона (1535). Дательный самостоятельный, инфинитивные и причастные конструкции, герундий и герундив // Труды отдела древнерусской литературы, Том 59, 2008. С.144-153.
4. Prochaska A. op.cit. s. 166.